

Οι Ελληνόφωνοι της Καλαβρίας στο διάβα των αιώνων

Χριστίνα Πετροπούλου

Πάντειο - Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

Βασικοί άξονες

Η ομιλία θα εστιάσει στην περιπετειώδη πορεία της ελληνικής γλώσσας της Καλαβρίας (κατωϊταλικά, γκρέκο, γκρεκάνικα) στη διάρκεια του χρόνου, με ιδιαίτερη έμφαση στους δύο τελευταίους αιώνες. Ειδικότερα θα παρουσιαστούν οι παρακάτω πτυχές:

- Η "ανακάλυψη" των ελληνόφωνων πληθυσμών (αρχές 19ου αι.),
- η "αφύπνιση της ελληνικότητας" στην περιοχή (από τέλη της δεκαετίας 1960),
- η επίσημη αναγνώριση της γλώσσας (τέλη δεκαετίας το 1990),
- η επανάκτηση του γλωσσικού και κοινωνικού κύρους της γλώσσας μετά από μία μακρά περίοδο υποτίμησης, περιθωριοποίησης και συρρίκνωσης.

Όλα αυτά μέσα από ενδελεχή έρευνα (επιτόπια και αρχειακή), αρχής γενομένης το 1984.

Τρίγλωσση πινακίδα στην είσοδο του χωριού Gallicianò. Φωτ. Σωτήρη Χρηστάκη (1986).

Σε δύο ξεχωριστές και απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές της Νότιας Ιταλίας (Καλαβρία και Απουλία), υπάρχουν δύο μικρές ομάδες χωριών, οι οποίες διατηρούν έως σήμερα την ελληνική γλώσσα (γκρέκο και γκρίκο αντίστοιχα), γνωστή στην Ελλάδα ως κατωϊταλική. Στην πρώτη, σε απόσταση 55 περίπου χιλιομέτρων από το Reggio di Calabria (το αρχαίο Ρήγιον), ανήκουν τα χωριά Gallicianò, Amendolea, Bova, Bova Marina, Roccaforte del Greco, Chorio di Roccaforte, Condofuri, Roghudi, Chorio di Roghudi. Στη δεύτερη, σε κοντινή απόσταση από την πόλη Lecce, ανήκουν τα χωριά

Calimera, Castrignano dei Greci, Corigliano d' Otranto, Martano, Martignano, Sternatia, Zollino, Melpignano, Soleto.

Ελληνόφωνες περιοχές Νότιας Ιταλίας

Στην Καλαβρία, η ύπαρξη ελληνόφωνων πληθυσμών άρχισε να γίνεται γνωστή μετά το 1820, όταν ένας νεαρός τότε Γερμανός ερευνητής ο Karl Witte, γνωστός αργότερα ως καθηγητής Δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Halle, πραγματοποιεί ένα ταξίδι στη Νότια Ιταλία και διαπιστώνει ότι η ελληνική γλώσσα είναι ακόμη ζωντανή σε δώδεκα ορεινά χωριά του Aspromonte: Bona, Montebello, Roccaforte, Condofuri, Galliciano, Roghudi, Chorio di Roghudi, Amendolea, Campo di Amendolea, S. Pantaleone, Chorio, Cardeto. Οι κάτοικοι είναι όλοι γεωργοί και κτηνοτρόφοι και διανύουν το στάδιο ενός εντελώς πρωτόγονου πολιτισμού (Rohlf 1974, 21-22). Ένα χρόνο αργότερα, δημοσιεύει γλωσσικό υλικό, που κατέγραψε κατά την εκεί παραμονή του, "εγκαινιάζοντας" κατ' αυτόν τον τρόπο την "ανακάλυψη" των Ελληνόφωνων της Καλαβρίας.

Ένα από τα τραγούδια που κατέγραψε ο Karl Witte κατά την επίσκεψή του το 1820

Το 1862, έναν χρόνο μετά την Ενοποίηση της Ιταλίας, ένας νεαρός στρατιωτικός γιατρός από τη βόρεια Ιταλία, ο Cesare Lombroso, ο οποίος αργότερα θα γίνει

παγκοσμίως γνωστός για τις μελέτες του γύρω από τον “εγκληματία άνθρωπο”¹, κατά την επίσκεψή του στην ίδια περιοχή, διαπιστώνει ότι οι εναπομείναντες ελληνικοί πληθυσμοί ακολουθούν το λατινικό τυπικό, ελάχιστοι ηλικιωμένοι και οι γυναίκες ψάλλουν ακόμη το *Πάτερ Ημών* της Ορθόδοξης Εκκλησίας χωρίς να κατανοούν τη σημασία του, τρέφονται με γάλα, σιτάρι, μέλι, κυνήγια, κάστανα, γιδίσιο κρέας και συνηθίζουν, όπως οι αρχαίοι Πελασγοί, να ψήνουν πίτες σε πυρακτωμένες πέτρες (Lombroso 1980).

Το 1974 ο Γερμανός γλωσσολόγος Gerhard. Rohlfs, που είχε ξεκινήσει έρευνες στην περιοχή γύρω στο 1920-22, διαπιστώνει ότι η ελληνική έχει πάψει να ομιλείται ως ζωντανή γλώσσα στα χωριά Condofuri, Roccaforte, Chorio di Roccaforte, Amendolea. Αντιθέτως, παραμένει ολοζώντανη στα πιο εσωτερικά και δύσβατα χωριά Galliciano, Chorio di Roghudi, Roghudi. Το τελευταίο εγκαταλείφθηκε οριστικά λόγω κατολισθήσεων, στις αρχές του '70, όμως οι καταγόμενοι από αυτό και εγκατασταθέντες το 1988 στο νέο οικισμό, κυρίως οι πιο ηλικιωμένοι, διατηρούν ακόμη αρκετά ζωντανή την προγονική γλώσσα. Στο Γκαλλιτσιανό, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, κυρίως μετά την κατάργηση του Δημοτικού σχολείου, πολλές οικογένειες μετακινήθηκαν στο Condofuri Marina, με αποτέλεσμα στο χωριό να έχουν απομείνει σήμερα 30 περίπου κάτοικοι.

Από την εποχή της επίσκεψης του Witte και μετά, τέθηκε το θέμα καταγωγής της γλώσσας, κάτι που για χρόνια ολόκληρα χώρισε την επιστημονική κοινότητα σε δύο αντιτιθέμενα “στρατόπεδα”: *αρχαϊστές βυζαντινιστές*. Οι μεν υποστήριζαν την αρχαία καταγωγή της γλώσσας από την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας, οι δε από την εποχή του Βυζαντίου². *Αρχαιοελληνιστές* οι περισσότεροι Έλληνες μελετητές, *βυζαντινιστές* οι περισσότεροι Ιταλοί, εξέφρασαν θέσεις συνδεδεμένες με τα αντίστοιχα ιστορικά, κοινωνικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα των ιστορικών περιόδων -σε Ελλάδα και Ιταλία-, κατά τις οποίες αυτές αναπτύχθηκαν, αλλά και με στοιχεία ενός υφέροντος εθνικισμού εκατέρωθεν. Ο καθένας ήθελε να “προσαρτήσει” τη γλώσσα στον δικό του εθνικό κορμό. Μετά από αντιπαραθέσεις διάρκειας ενάμιση σχεδόν αιώνα, οι σύγχρονες μελέτες γύρω από τις γλώσσες σε επαφή συνέβαλαν στη διατύπωση μιας τρίτης θεωρίας, ενδιάμεσης των δύο προηγούμενων και αποδεκτής σήμερα από το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής κοινότητας. Ο Αναστάσιος Καραναστάσης, ο οποίος συνέταξε το πεντάτομο *Ιστορικών Λεξικών των Ελληνικών Ιδιωμάτων και Διαλέκτων της Κάτω Ιταλίας* της Ακαδημίας Αθηνών, καθώς και τη *Γραμματική των ιδίων, αναγνωρίζει τέσσερα γλωσσικά υποστρώματα: ένα αρχαϊκού με αρκετά δωρικά στοιχεία, ένα ελληνιστικό, ένα βυζαντινό και ένα νεότερο με λεξιλογικά δάνεια από την τοπική ρομανική διάλεκτο, με την οποία η ελληνική γλώσσα συμβιώνει από αιώνες* (Karanastasis 1992: 183). Πρόκειται για ένα κράμα αρχαίων ελληνικών, βυζαντινών, νεοελληνικών, ιταλικών και τοπικής ρομανικής διαλέκτου. Οι λέξεις που αναφέρονται στην αγροτο-κτηνοτροφική ζωή, σε

¹ Ο Cesare Lombroso, γιατρός και φυσικός ανθρωπολόγος, υπήρξε, κατά τα τέλη του 19ου αιώνα. ο κύριος εκφραστής της αναζήτησης του εκ γενετής εγκληματία. Με τα έργα του -ιδίως με τον “Εγκληματία άνθρωπο” («L' Uomo delinquente», 1876)- επηρέασε καθοριστικά την εξέλιξη της εγκληματολογίας. Για μια κριτική θεώρηση του έργου του και της σχέσης του με την Καλαβρία βλ. Placanica 1985: 636-39. Το κυριότερο έργο του, «Ο Εγκληματίας άνθρωπος», εκδόθηκε και στα ελληνικά το 2002 από τις εκδόσεις Κάκτος

² Αναλυτικά για τη συζήτηση γύρω από την καταγωγή των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας βλ. την Εισαγωγή στον Α' τόμο του Ιστορικού Λεξικού των Ελληνικών Ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας (ΙΛΕΙΚΙ) του Α. Καραναστάση, σ. ιδ'-κ'.

μεγάλο βαθμό, είναι ίδιες με τις αντίστοιχες ελληνικές. Αρκετά από τα αρχαϊκά και δωρικά στοιχεία έχουν εκλείψει από τη νέα ελληνική.

Στη διάρκεια των αιώνων, κυρίως αφότου η λατινική έγινε η επίσημη γλώσσα της διοίκησης και στη νότια Ιταλία, τα ελληνικά κατέληξαν να εκφράζουν τα λαϊκά και μόνο στρώματα, κυρίως γεωργικά και κτηνοτροφικά. Ως εκ τούτου, το γκρέκο, όπως και πολλές άλλες “μικρές” ή “λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες”, εθεωρείτο η γλώσσα “των τελευταίων”, των πιο χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων λειτουργώντας ως στίγμα κοινωνικής κατωτερότητας και περιθωριοποίησης για τους ίδιους τους ομιλητές. Δεν αντιπροσώπευε άλλο παρά τη γλώσσα των αγροίκων (*paddeki*), των άξεστων (*padaglia*), των ζήτουλων (*parpatuli*), όπως αυτοί αποκαλούνταν από τους ιταλόφωνους πληθυσμούς. Οι υποτιμητικοί αυτοί χαρακτηρισμοί συνόδευσαν τους Ελληνόφωνους και όταν άρχισαν να μετακινούνται στο Reggio di Calabria προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής (Martino 1979).

Αυτό το αίσθημα κοινωνικής κατωτερότητας θέλησε να καταπολεμήσει ο πρώτος Ελληνόφωνος Σύλλογος “La Ionica dei Greci di Calabria” [Η Ιονική των Ελλήνων της Καλαβρίας], ο οποίος ιδρύθηκε το 1968 με πρωτοβουλία τοπικών λογίων του Reggio di Calabria. Στο πρώτο πολυγραφημένο φυλλάδιο με τον ομώνυμο τίτλο διαβάζουμε τον βασικό σκοπό ίδρυσής του:

Να ενεργήσουμε με τρόπο τέτοιο, ώστε η θαυμάσια ελληνική γλώσσα της Καλαβρίας, εγκαταλελειμμένη από τους ανθρώπους της ως στίγμα κατωτερότητας και καταλυτικό στοιχείο για τον κοινωνικό εμπαιγμό που αυτοί υπέστησαν, να γίνει αιτία υπερηφάνειας, σημάδι μιας ευγενούς παράδοσης, αξία όχι ασυνείδητα παραδομένη από γενιά σε γενιά αλλά συνειδητά καλλιεργημένη και προστατευμένη” (I Ionica, Δεκ. 1968).

Ανάμεσα σε αυτούς τους δύο πόλους -περιθωριοποίηση και επανεκτίμηση (*recupero*)- ξεκινά μια προσπάθεια “αφύπνισης της ελληνικότητας” στην περιοχή με απώτερο στόχο την συνειδητοποίηση από πλευράς των Ελληνοφώνων της ιδιαιτερότητάς τους ως γλωσσικής μειονότητας και την ανάκτηση του κύρους της γλώσσας³. Παράλληλα με την Ionica, ιδρύεται στην Ελλάδα το 1973 ο “Σύνδεσμος Φίλων Ελληνοφώνων Εξωτερικού (ΣΦΕΕ)”. Σε συνεργασία, οι δύο Σύλλογοι οργανώνουν τα πρώτα ταξίδια στη μακρινή και άγνωστη έως τότε “Μητέρα Πατρίδα”. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης θεσπίζει υποτροφίες για νέους καταγόμενους από τα ελληνόφωνα χωριά για εκμάθηση της νέας ελληνικής. Αρχίζουν, επίσης, να καλλιεργούνται επαφές μεταξύ των δύο ελληνόφωνων περιοχών, Καλαβρίας και Απουλίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία της Ένωσης Ελληνοφώνων Νότιας Ιταλίας (Unione Greci Italia Meridionale – UGIM), βραχείας όμως διάρκειας. Τα επόμενα χρόνια οι δράσεις αυξάνονται θεαματικά: συνέδρια, ταξίδια στην Ελλάδα, αδελφοποιήσεις Δήμων Ελλάδας και Καλαβρίας, επίσημες αποσπάσεις δασκάλων και καθηγητών (από το 1994 και μετά) από το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας⁴ και στις δύο περιοχές, προσπάθειες επαναφοράς του ορθόδοξου τυπικού, το οποίο είχε καταργηθεί από την Επισκοπή της Μπόβα ήδη από το 1573.

Στο μεταξύ, εσωτερικές έριδες θα οδηγήσουν σε διάλυση την Ionica. Στη θέση της θα δημιουργηθούν νέοι Σύλλογοι: “Zoi ce Glossa sti Grecia Righitana” (Ζωή και Γλώσσα

³ Αναλυτικά στο Πετροπούλου 1994.

⁴ Αναλυτικά για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην Καλαβρία βλ. Πετροπούλου 1999.

στην ελληνόφωνη περιοχή του Ρηγίου), “Ismia grecanica Jaló tu Vúa” “Apodiafàzzi” (Ανατέλλει μια καινούργια μέρα) “Cinurio Cosmo” (Νέος Κόσμος), “Calavria”, “Cumelca” (Ένωση των Ελλήνων της Καλαβρίας), “Paleo Kosmo” “Delia”, “Stella Maris”, “Megali Ellada”, “I Chora” (Η Χώρα), “Odisseas” κ.ά. Με το πέρασμα των χρόνων οι δράσεις των Συλλόγων, οι επαφές με την Ελλάδα και οι διάφορες πρωτοβουλίες εντείνονται όλο και περισσότερο.

Ευθύς εξαρχής η ιδέα αφύπνισης της ελληνικότητας θα στηριχθεί όχι μόνο στην ανάδειξη της γλώσσας αλλά και στις προσπάθειες επαναφοράς του ορθόδοξου τυπικού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προς αυτή την κατεύθυνση θα δείξει το Άγιον Όρος, καθώς και το Ποντιφικό Ελληνικό Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης (*Pontificio Collegio Greco di Sant’Atanasio*). Στα μέσα της δεκαετίας του ’90, θα επαναλειτουργήσει, μετά από τέσσερις αιώνες, το ορθόδοξο μοναστήρι “Άγιος Ιωάννης ο Θεριστής” στο Bivongi, 90 χλ από το Ρήγιο. Το εγχείρημα θα διαρκέσει για μερικά χρόνια, χάρη στην αφοσίωση του αγιορείτη μοναχού Κοσμά (κατά κόσμον Ανδρέας Παπαπέτρου). Στη πορεία, εσωτερικές έριδες ανάμεσα στην εκκλησιαστική ιεραρχία στην Ιταλία και στον Δήμο του Bivongi θα οδηγήσουν στην εκχώρηση του μοναστηριού στην Ορθόδοξη Μητρόπολη της Ρουμανίας στην Ιταλία, όπου και υπάγεται έως σήμερα. Την ίδια σχεδόν περίοδο θα ανεγερθεί ορθόδοξη εκκλησία στο Γκαλλιτσιανό, η αποπεράτωση της οποίας γίνεται το 1999, αφιερωμένη στην “Παναγία της Ελλάδας”, την οποία θα επισκεφθεί επισήμως ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος το 2001.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμίσουμε την τεράστια σημασία του *Ευρωπαϊκού Χάρτη των Περιφερειακών και Μειονοτικών Γλωσσών*, ο οποίος υπεγράφη από τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Στρασβούργο στις 5 Νοεμβρίου του 1992 και τέθηκε σε ισχύ τον Αύγουστο του 1998⁵ καθώς και της ψήφισης από το Ιταλικό Κοινοβούλιο, στις 15 Δεκεμβρίου 1999 του Νόμου 482⁶, με τον οποίο το ιταλικό κράτος αναγνωρίζει και προστατεύει δώδεκα ιστορικές γλωσσικές μειονότητες, μία από τις οποίες είναι και η κατωϊταλική (γκρέκο/γκρίκο). Οι υπόλοιπες είναι οι παρακάτω: αλβανική, καταλανική, γερμανική, φριουλική, κροατική, σαρδική, σλοβενική, γαλλική, γαλλοπροβηγκιανή, οξιτανική, λαδινική⁷.

Γκαλλιτσιανό 2024
Η Παναγία της Ελλάδας
Φωτ. Χρ. Πετροπούλου

⁵ Για το πλήρες κείμενο του Χάρτη βλ.: <https://rm.coe.int/1680695175>

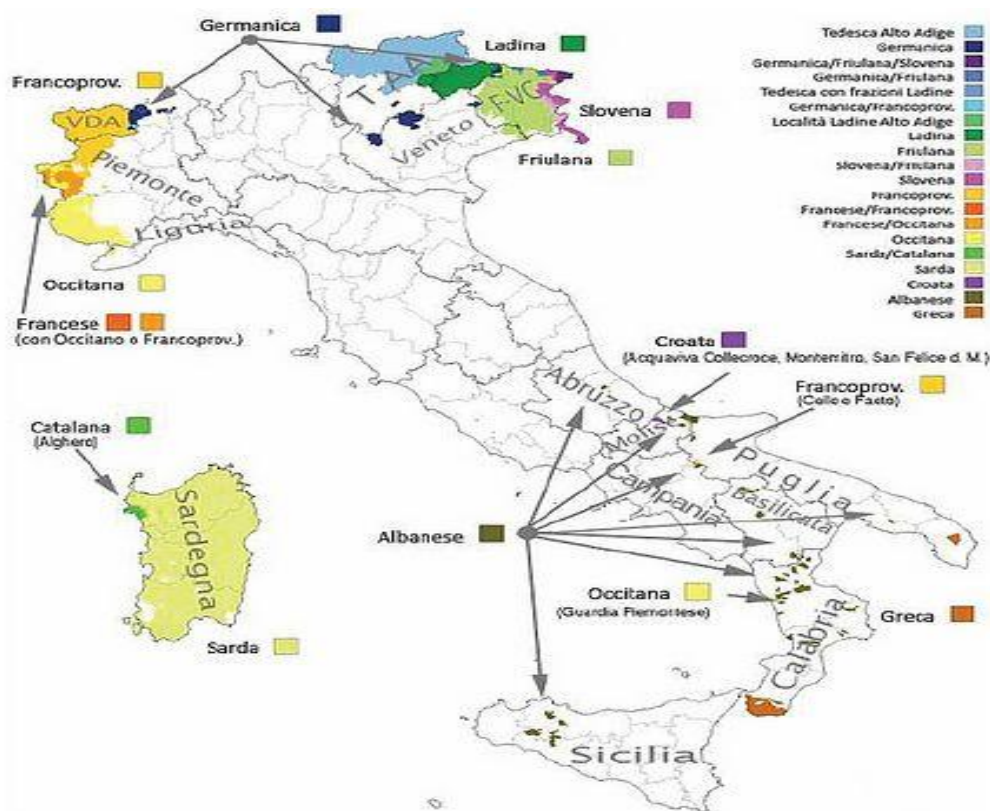
⁶ Βλ. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1999/12/20/099G0557/sg>

⁷ Βλ. αναλυτικά στο Πετροπούλου 2010.

Γκαλιτσιανό 1984. Φωτ. Σωτήρη Χρηστάκη

Γκαλιτσιανό 2024. Φωτ. Χρ. Πετροπούλου

Χάρτης “ιστορικών” γλωσσικών μειονοτήτων Ιταλίας

Η νομική και πολιτική πλέον διασφάλιση των γλωσσών αυτών σ’ ένα ομογενοποιημένο πλαίσιο προστασίας της γλωσσικής και πολιτισμικής ποικιλομορφίας της Ευρώπης και του κάθε κράτους-μέλους χωριστά, θα δώσει το

έναυσμα -και για το γκρεκό- για μια σειρά πρωτοβουλιών ενταγμένων σε προγράμματα χρηματοδότησης από ευρωπαϊκά και τοπικά όργανα. Οι τοπικοί φορείς, διαθέτοντας πλέον ένα ευνοϊκό νομικό πλαίσιο, προβαίνουν σε ποικίλες παρεμβάσεις επεκτείνοντας ακόμη και τα εδαφικά όρια της “ελληνόφωνης περιοχής” σε δεκαέξι δήμους από τους επτά αρχικούς, υπό την επωνυμία “Area Culturale Grecanica”/ Γκρεκάνικη Πολιτισμική Περιοχή (Castagna 2014, 35), στην οποία τώρα εντάσσονται και δήμοι, όπου δεν υπάρχει ούτε ένας ομιλητής της γλώσσας. Παρόλα αυτά, οι δράσεις σχετικά με τη «διάσωση της γλώσσας» αυξάνονται με καταγιγιστικούς ρυθμούς.

Δήμοι Γκρεκάνικης Πολιτισμικής Περιοχής

Στη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών, από την αναγνώριση έως σήμερα, μέσα από μία σειρά παρεμβάσεων, ο όρος «γκρεκάνικο/α» θα μετατραπεί σε ένα *brand name* (εμπορικό σήμα/λογότυπο), συμβάλλοντας καθοριστικά στην τοπική οικονομία και στην αειφόρο ανάπτυξη, κάτι που έχει παρατηρηθεί και σε άλλες περιοχές με παρουσία γλωσσικών μειονοτήτων. Πρόκειται για συγκεκριμένες πολιτικές που υποστηρίζονται και προωθούνται από τα ίδια τα ευρωπαϊκά όργανα. Δραστηριότητες τέτοιου είδους γνωρίζουν άνθιση τα τελευταία χρόνια τόσο στην Καλαβρία όσο και στην Απουλία. Οι τοπικοί Δήμοι σε συνεργασία με ιδιωτικούς φορείς, υλοποιούν προγράμματα βιώσιμης ανάπτυξης σε όλη την διευρυμένη πλέον "γκρεκάνικη" περιοχή. Ιστοτόποι με σχετικό περιεχόμενο δημιουργούνται σχεδόν «καθημερινά». Ιταλοί και ξένοι επισκέπτες επιλέγουν την περιοχή ως προορισμό για τα ταξίδια τους, χάρη στην πλούσια γλωσσική, πολιτιστική και φυσική κληρονομιά της. Εθνικά και διεθνή μέσα μαζικής ενημέρωσης, από τη RAI έως το BBC, κάνουν ειδικά αφιερώματα. Κάποιοι νέοι αποφασίζουν να μείνουν στα χωριά τους, για να εργασθούν στον τομέα του αγροτουρισμού. Εθνογραφικά μουσεία, θεατρικοί χώροι, πολιτιστικές εκδηλώσεις

αποτελούν μερικές από τις πρωτοβουλίες των τελευταίων είκοσι χρόνων. Το Φεστιβάλ Μουσικής και Λαϊκών Παραδόσεων «Παλαιά Ρίζα», που ξεκίνησε από το 1997, προσελκύει χιλιάδες επισκέπτες στην περιοχή.

Αναπόφευκτα, όλη αυτή η διαδικασία οδηγεί σε «μουσειοποίηση» της περιοχής. Η περίπτωση της Βονα είναι ενδεικτική, αφού ένας μεγάλος αριθμός παλαιών κατοικιών έχει μετατραπεί σε B&B. Περισσότερο ενδεικτική όμως είναι η περίπτωση του ίδιου του χωριού Γκαλλιτσιανό, το οποίο αν και τώρα πια αριθμεί ελάχιστους κατοίκους, εν τούτοις διαθέτει Εθνογραφικό Μουσείο, Ελληνόφωνη Βιβλιοθήκη, Ορθόδοξη εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία της Ελλάδας, Σπίτι της Μουσικής, ένα μικρό αμφιθέατρο αφιερωμένο στον Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης Βαρθολομαίο Α', επ' ευκαιρία της εκεί επίσκεψής του, δύο "ελληνικές ταβέρνες" (trattorie greche), Κέντρο Ελληνόφωνων Σπουδών (εκτός από τα ήδη υπάρχοντα στη Μπόβα Μαρίνα και Μπόβα), ορισμένα ενοικιαζόμενα δωμάτια. Διάφορα τοπόσημα, ανύπαρκτα έως κάποια χρόνια πριν, αποτελούν πλέον νέα σημεία αναφοράς και προβάλλονται με έμφαση σε όλους τους ιστότοπους και τους τουριστικούς οδηγούς.

Αντίστροφη πορεία σε σχέση με όλα αυτά ακολουθεί η ίδια η γλώσσα, παρά το γεγονός ότι η “διάσωση” και “προστασία” της αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν κοινό παρονομαστή όλων των δράσεων και πρωτοβουλιών από πλευράς επίσημων και ιδιωτικών φορέων. Η γλώσσα ως ζωντανός οργανισμός, ο οποίος παράγεται και αναπαράγεται μέσα από την οικογένεια και την κοινότητα και μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά (διαγενεακή μεταβίβαση), πλέον δεν υφίσταται (Πετροπούλου 2007). Αναμφισβήτητα όμως το γκρέκο έχει προ πολλού ανακτήσει το κοινωνικό του γόητρο και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί πλέον στίγμα κοινωνικής κατωτερότητας και περιθωριοποίησης. Αντίθετα, συνιστά σύμβολο μιας «ευγενούς» παράδοσης και κληρονομιάς, που αξίζει να προστατευθεί και να μεταδοθεί στις νέες γενιές. Είναι όλες αυτές οι αλλαγές -επίσημη αναγνώριση, ανάκτηση του γλωσσικού και κοινωνικού της κύρους, οικονομική ενίσχυση- που καθιστούν τη γλώσσα έναν σημαντικό οικονομικό πόρο για όλη την περιοχή. Έχει ιδιαίτερη σημασία το γεγονός ότι όσοι κάποτε (Δήμοι, χωριά, πόλεις κ.λπ.) αγνοούσαν ή περιφρονούσαν τους ομιλητές αυτής της γλώσσας τώρα εμφανίζονται ως υπέρμαχοι του “μοναδικής αυτής πολιτισμικής κληρονομιάς”. Οικειοποιούμενοι αλλότρια γλωσσικά και πολιτισμικά αγαθά, διαγκωνίζονται για το ποιος θα ενταχθεί ή όχι στην «Γκρεκάνικη Πολιτισμική Περιοχή», αφού και ο ίδιος ο νόμος 482/99 ευνοεί κάτι τέτοιο. Μπορεί η γλώσσα μπορεί να μη διασώθηκε στον βαθμό που αυτό ήταν επιθυμητό, βέβαιο όμως είναι ότι η ίδια κατάφερε να διασώσει, σε μεγάλο βαθμό, την τοπική οικονομία. Από θυματοποιημένη και υποτιμημένη πολιτισμική αξία, τώρα λειτουργεί ως βασικός οικονομικός πόρος, ως δείκτης προστιθέμενης αξίας, κατά τη νέα οικονομική ορολογία⁸.

Στην εύλογη, λοιπόν, ερώτηση για το μέλλον της ελληνικής γλώσσας τι θα μπορούσαμε να απαντήσουμε; Μα ποιος γνωρίζει τα μελλούμενα; Εδώ και δύο αιώνες τίθεται το ερώτημα αυτό και όλες οι απαντήσεις μιλούν για έναν ραγδαία επερχόμενο

⁸ Αναλυτικά για όλες αυτές τις διαδικασίες και τα αποτελέσματά τους βλ. Πετροπούλου 2023, 201-309.

γλωσσικό θάνατο. Κι όμως, η τελευταία λέξη δεν έχει ακόμη ειπωθεί. Επί εποχής των μεγάλων γλωσσολόγων (Rohlf, Καραναστάση κ.λπ.) ποιος θα μπορούσε να προβλέψει ότι μετά από χρόνια, εν έτει 2024, η γλώσσα αυτή -και άλλες ελάσσονες και απειλούμενες με αφανισμό- θα είχε μια δυναμική παρουσία στον Παγκόσμιο Ιστό και ότι θα υπήρχε κόσμος που θα επικοινωνούσε σε αυτήν, με όποιο τρόπο κι αν αυτό γίνεται; Σίγουρα δεν πρόκειται για “θαύμα” ούτε για “μοναδικό παγκόσμιο φαινόμενο”. Η απάντηση δεν είναι μεταφυσικού χαρακτήρα. Όπως θα έλεγε ο Μπρωντέλ για τη μεγάλη του αγάπη, τη Μεσόγειο (Braudel 1991, 9), έτσι και για την ελληνική γλώσσα της Καλαβρίας -και άλλες “ελάσσονες”- θα μπορούσαμε να πούμε ότι “το γεγονός πως κάποτε υπήρξε είναι η προϋπόθεση για να υπάρξει”. Είτε μέσα από τη μουσική, την ποίηση, τη λογοτεχνία, είτε ως οπτική αναπαράσταση, είτε ως επιλογή για ονομασίες δρόμων, προϊόντων, εστιατορίων, Συλλόγων κ.λπ. η γλώσσα θα συνεχίσει να “αφηγείται” την ιστορία και την ύπαρξή της. Θα συνεχίσει να αποτελεί το συμβολικό κεφάλαιο όσων θεωρούν τον εαυτό τους αποδέκτη της.

Βιβλιογραφία

- Braudel, Fernard. 1991. *Μεσόγειος. Α/ Ο ρόλος του περιγύρου*. Atenes: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας – MIET [Fundació Formativa del Banc Nacional].
- Karanastassis, Anastàssios = Καραναστάσης, Αναστάσιος. 1984, 1986, 1988, 1991, 1992. *Ιστορικών Λεξικών των Ελληνικών Ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας (ΙΛΕΙΚΙ)*. 5 toms. Ακαδημία Αθηνών [Acadèmia d’Atenes]. Τόμοι 5.
- . 1992: «Origine e sviluppo dei dialetti italogreci», en Giovanni Ruffino (cur.) *Studi linguistici e filologici offerti a Girolamo Caracausi*. Palerm: Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani (CSFLS): 177-183.
- Castagna, Ettore. 2014. «L’area Grecanica oggi tra antiche radici e turismo sostenibile», *Pucambù - Guida al Turismo Sostenibile nell’Area Grecanica*. Soveria Mannelli (Calàbria): Calabria Letteraria Editrice – Rubbettino: 35-50.
- Lombroso, Cesare. 1980 [1898]. *In Calabria*. Reggio Calabria: Casa del libro.
- Martino, Paolo. 1979: «L’ isola grecanica dell’ Aspromonte. Aspetti sociolinguistici», en Albano Leoni Federico (cur.), *I dialetti e le lingue delle minoranze di fronte all’ italiano. Atti dell’XI Congresso Internazionale di Studi*. Cagliari, 27-30 maggio 1977. Roma: Bulzoni: 305-341.
- Petropulu, Khristina = Πετροπούλου, Χριστίνα. 1995: «Τα ελληνικά της Καλαβρίας μεταξύ περιθωριοποίησης και επανεκτίμησης: προβλήματα και προοπτικές», *Εθνολογία* 3: 189-214.
- . 1999. «Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην Καλαβρία: μια κριτική προσέγγιση», *Εικαστική Παιδεία* 15: 24-31.
- . 2007: Προοπτικές γλωσσικής παραγωγής και αναπαραγωγής των ελληνικών της Καλαβρίας (Κάτω Ιταλία). Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας – ΚΕΓ:
https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/dialects/thema_b_4_4/index.html
- . 2010. «Γλωσσική πολυμορφία στην Ιταλία. Οι “ιστορικές” γλωσσικές μειονότητες του ιταλικού κράτους», en Eleni Papadopulu i Ioanna Remediaki, *Γλώσσα Ψυχής Άγγελος. Αφιέρωμα στην Ελευθερία Γιακουμάκη*. Atenes: Σήμα: 307-347.
- . 2023: *Τα «Εγγόνια του Ομήρου»*. Μνήμη, Συγγένεια, Ταυτότητα στο Γκαλλιτσιανό της Καλαβρίας. Tessalònica: Επίκεντρο.
- Rohlf, Gherhard. 1974. *Scavi linguistici nella Magna Grecia*. Galatina (Lecce): Congedo Editore.

Placanica, Augusto. 1985: «Calabria in idea», en *Storia d' Italia. Le Regioni dall' Unità a oggi. La Calabria*. Torí: Einaudi: 585-650.